

ШТАМПА „ЗБОРА“

Отаџбина

Београд, Његошева 1

Буђење

Петровград, Саве Текелије 9

Збор

Сушак, Пошт. фах 122

Збор

Љубљана, Нови трг 4/II

Erwache

Petrovgrad, Save Tekelije 9

„Југословенска штампарија“ П. Стефановић, Вршац

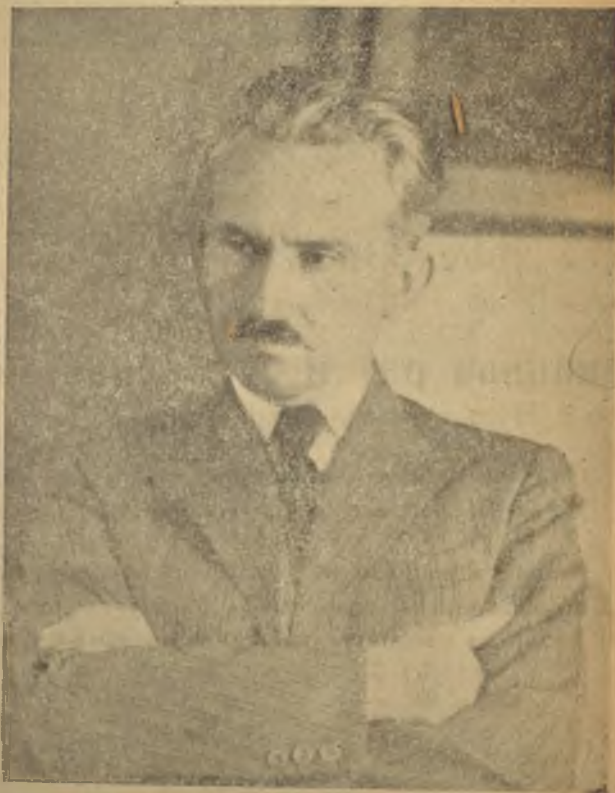
Т 3058

1871

Југосл. народни покрет „Збор“

Данашњи рат и сутрашњи мир

Предавање друга Димитрија Љотића,
претседника Југословенског народног
покрета „Збор“.

Изд. уџ. 1469/45

~~ЗЗБМ. В. С. Ч. П. II. св. р~~

~~2 17~~

Библиотека „Збора“:

досада изашло:

Зашто само два излаза?

Издање Збора — Петровград. Цена 1 дин.

Љотић у Сплиту

Издање Збора — Сплит. Цена 2 дин.

Шта хоће „Збор“?

Издање Збора — Петровград. Цена 1 дин.

Данашњи рат и сутрашњи мир

Издање Збора — Вршац. Цена 1 дин.

Све ове брошуре могу се добити у Главном тајништву
Ј. н. п. Збор, Београд, Његошева 1|1

Главно тајништво ће у најскоријем времену почети са
објављивањем целог низа брошура о гледању и ставу
Збора на све актуелне проблеме земље и народа.

Данашњи рат и сушрашњи мир

Предавање друга Димитрија Љотића,
претседника Југословенског народног по-
крета „Збор“, одржано у Београду.

Госпође, господо, пријатељи и другови, ево већ трећи пут у Београду излажем гледиште Југословенског народног покрета Збор на опште светске и наше домаће прилике. Ево, велим, већ трећи пут и, са радошћу, овога пута морам да кажем, да број оних који долазе да чују наше гледиште није мањи, но изгледа да је сваки пут све већи. То је свакако разлог да Вам одмах у почетку захвалим на радости коју нам тиме чините, на храбрењу које нам са своје стране пружате.

Може човек да има истрајности, може да има воље, може да има вере и одушевљења, али ако говори у средини од које се његов глас одбија, као глас у пустињи, ако говори у празној сали и његов глас удара у хладне стене зидова и враћа му се, нема те снаге, нема те издржљивости, нема те вере, која би до краја могла издржати. И зато велим, нека вам је на почетку овога трећег дела излагања нашег гледишта од срца хвала! (Поклици: Живео).

Пре него што бих пошао даље, морам да кажем да ми овде не долазимо ради забаве, ни ви, господо моја и другови, ни ја. Ми долазимо зато да проучимо претешко стање у коме се наш народ и цео свет налази, да испитамо узроке, дубоке узроке, тога стања, да кажемо путеве и излазе који воде одатле. Не долазимо ради разоноде, велим, и ради забаве, него да радимо озбиљан и тежак посао.

За такав народни посао потребна су три својства: потребно је пре свега имати много љубави. Ваља осетити откуцаје народног живота и са љубављу их у се примити и са љубављу их проникнути и пронаћи у лавиринту разних површних изгледа праве узроке; са љубављу, же гледајући ни лево ни десно, одбацити оне излазе који уствари нису права решења, а прихватити оне који су једино право решење. Треба имати, дакле, много љубави.

Та љубав даје после сама од себе и оно двоје: мудрости и снаге. Ко овога првога нема, — ни мудрости и снаге неће имати. Само права и велика и чиста љубав може учинити и дати човеку снаге и мудрости да, велим, у лавиринту разних привидних излаза пронађе оне путеве, оне излазе који једини воде циљу.

Треће је ово предавање, трећи део наших излагања. Због оних нових лица, као и због оних који су евентуално

заборавili или нису били у стању да ухвате конце нашег разлагања принуђен сам да у најкраћим потезима поновим шта је било предмет прва два наша излагања.

Предмет првог нашег предавања, које је носило наслов „Основи савремене Југославије“, јесте ово: У целом свету постоји огроман хаос, огроман неред, неред у стварима и неред у идејама. Не само код нас него у целом свету. То је прва констатација до које сваки човек, коме је стало до истине, мора доћи ако, разуме се, има довољно љубави за посао који врши. Огроман неред влада у свету. То сам подвукао. Ту прву констатацију смо морали необично јасно да подвучемо и рекли смо: живимо у времену највеће светске револуције. Тако велике светске револуције није било откад човек памти. Рекли смо: светски рат је поделио време на два дела: време пре светског рата и време после светског рата. Време по светском рату сво је у знаку огромног превирања, огромног струјања за које се на први поглед не може рећи којим путем би хтелo поћи и којим путем иде. Прва и главна констатација је чињеница, која грубо пада у очи, а то је да постоји огроман неред у свету. Услов живота није неред, услов живота је ред. Свако органско биће — а у органска бића спадају и народи — сваки народ жели ред, тражи ред да би остварио све оне животне снаге које се у њему налазе. С једне стране, дакле, констатујемо огроман неред у свету, с друге стране пак констатујемо спонтану жељу која се јавља у свима народима у свету: жељу за редом.

Идући даље, казали смо: али, та велика жеља за редом не може да мимоиђе државу. Држава је за данас највећа, најтоталнија, најопштија, најмоћнија људска заједница, па и жеља за редом не може да обиђе државу, већ напротив та жеља за редом кроз државу јавља се као жеља за великом политиком, за великом, планском, органском политиком на супрот малој, ситној, партизанској, кликашкој, котеријашкој, рођачкој, кумовској, и каквој хоћете политици. (Бурно одобравање). Па смо казали: А ко ће да оствари ту велику политику? Та велика политика не може с неба да падне, нити се може на лутрији добити. И редом смо, посматрајући разне системе, изнели који би евентуално могао да послужи за остварење велике, планске, органске политике у једноме друштву.

Казали смо: Није у стању да изведе ту велику, планску и органску политику диктатура, јер је диктатура нешто пролазно по самој сили ствари, нешто што може да траје извесно време, па при томе може да има успеха или да нема, а нама треба једноставно и постојано оруђе за остварење велике политике. Па смо ишли даље и рекли смо: не може

ни бирократија, не може ни државно чиновништво, не може државни апарат да оствари ту велику политику. Напоследку, доказали смо да не могу ни политичке странке да остваре ту политику, јер политичке странке воде и у стању су да остваре само малу, ситну, партизанску, кликашку политику. То је услов њиховог живота и оне другачије не могу да дођу до изражаја, него кроз ту малу политику. Па смо онда казали: кад не може ни прва, ни друга, ни трећа, онда морамо да примимо као оруђе за остварење велике политике народне сталезе, не групе, већ оне организације које по природи ствари удружују људе истога занимања широм целог једног народа. Само сталези су у стању да даду велику, народну политику, јер су то чврсти темељи, природне и једноставне али сталне организације.

То је био закључак првог предавања и тада, ~~не~~ завршетку тога предавања, ми смо казали: времена су веома тешка. Има пред нама само два излаза. И нема више него само два излаза: један излаз пун опасности за друштво и народ, један излаз у коме разорни бесови разарају не само штетне израсти на народном телу, него разарају и оно што чини саставни део здравог народног тела. Пут рушилачке револуције то је један излаз, а други излаз, за који се ми боримо, — то је пут градилачког одушевљења.

Али, када смо оно прво предавање свршили, ми смо осетили да смо казали једну мисао, али да је потребно ту мисао разрадити, истрајати на њој и изградити је, бар у главним линијама. Једна мисао не може уродити плодом, ако је тако бачена само у току једног састанка, једног говора. Она мора да буде и продубљавана у душама оних који треба да је носе.

„Зашто само два излаза?“, био је наслов другог нашег предавања. Зашто не три, зашто не један? Па смо онда, у току тог другог предавања, задржали се на тој мисли и овде, у овој истој дворани, пред оним слушаоцима, који су тада, 29 децембра, пред нама били, ту мисао разрадили. Утврдили смо да на судбоносној раскрсници, на коју су нас ствари довеле, на којој се данас народи налазе, нема трећег излаза. Има само два излаза: има један пут рушилачког беса. Народ чека да се његове тешкоће, његови проблеми, његове невоље реше. То треба да реше они који управљају земљом и државом. Ако они нису у стању или ако не схватају, или не виде, или нису у могућности да реше те проблеме и те невоље, онда народ спонтано узима да их сам решава на свој начин, али то је све испуњено рушилачким бесом. То је тај начин против кога се ми боримо, знајући све опасности ко-

јима се на тај начин излажу друштво и држава. Остаје, дакле, само онај други начин, начин градилачког одушевљења.

А трећи је начин тапкања у месту, стајања у месту, узимања палијатива, узимања таквих средстава која у ствари не значе никакво решење, већ само одлажу решење од данас за сутра. Огласили смо управо као пут, који води првом решењу, првом излазу и рекли смо: најбољи доказ да ми имамо право и да има само два пута, а не три пута, то је доказ који вам је пружила сама комунистичка интернационала на своје последњем, летошњем заседању. Јер она је први излаз изједначила са излазом буржоаске либералне демократије, она је за своју лозинку (настаје бурно одобравање и поклици Живео) узела буржоаску либералну демократију, она се идентификовала с њоме. Борци у кругу либералне демократије јесу баш припадници треће интернационале. То значи, они нам дају за право да закључимо: нема три излаза, има два излаза, јер кад би било три излаза, онда они не би ишли заједно (френетично одобравање).

Сада господо моја, сада долази ово предавање, данашње, које носи чудноват наслов: „Данашњи рат и сутрашњи мир“. То предавање, односно тај наслов свакако је многе од вас довео у један положај да се питате: о чему ли ће данас да се говори, о каквом то рату данашњем мисли говорник да нам прича и о каквом то миру сутрашњем мисли да пророкује?

Господо моја, свет је тако састављен да јунака и мученика има увек мало. Велика већина осталог света није ни јунак ни мученик. Додуше то још не значи да мора бити кукавица и шићарција сваки онај који није јунак или мученик. Тај свет је материјал од кога може постати или јунак и мученик или кукавица и шићарција.

Један закон влада општом природом, и органском и неорганском. То је закон лености, закон инерције. Томе закону су само јунаци и мученици успели да се одупру. Самоте две врсте, та два типа људи у стању су били да надвладају закон лености у себи. Једна мисао не повлачи за собом одмах народ. Треба времена, треба се враћати сто пута на једну мисао, треба је излагати у разним облицима, треба је пружити под разним светлостима док полако свет почне да схвата и да разуме мисао. Чак ако та мисао говори о иминентној, о ту присутној опасности, чак ако би та мисао говорила о блиској катаклизми, чак ако би та мисао требала да потстрекне људе на покрет да се свим могућим сретствима и свим могућим снагама одупру наступајућој невољи, чак и онда свет је обично под утицајем закона инерције и треба

му дуго и много, треба огромне снаге уложити да се из те инерције крене.

Зато вам долази ово данашње предавање, господо, госпође, другови и пријатељи, да вам ону мисао, која се као конац провлачи у ранијим нашим предавањима, под другом једном светлошћу изнесе. Јер, када сам друго предавање завршио, излажући наше специфичне невоље, говорећи о томе како с једне стране постоје тешкоће, постоје нерешени проблеми, а с друге стране код оних у чијим је рукама судбина народа и државе нема довољно разумевања за та решења, завршио сам тај говор узвиком који иначе није у мојој природи, једним узвиком у коме је било, ако хоћете, и сувише, и ако хоћете, на један мало дискретан начин, изражена реакција једног уистину очајног срца: зар не осећате, зар не видите, зар не чујете како саме прилике говоре: из овога се тражи излаз. Али, ја знам да тај узвик није могао да узбуди свакога, тај узвик није могао свакога да покрене са места на коме се налази. Зато, да би оправдао завршетак тога другог предавања, хоћу да вам говорим о данашњем рату — ради сутрашњег мира.

Кад кажем данашњи рат — опет да поновим — то може код вас изазвати чуђење. Људи замишљају рат само онда када је он, формално оглашен, када постоји фронт, када има борбе, мртвих и рањених. Данас се људима чини да нема фронта, данас се људима чини да нема мобилизације, данас се људима чини да нема, једном речју, рата. О каквом рату, према томе, ја данас овде говорим? Међутим ја морам да вам кажем: и ако тај рат никаква формална објава није одобрила, тај рат тутњи, тај рат тресе нашу земљу, тај рат има не један фронт него стотине и хиљаде малих и великих фронтова, тај рат има своје мртве и своје рањене, тај рат има своје пустоши који оставља као сваки рат за собом. Али тај рат има и свој несумњиви и фатални судбоносни исход. Из других ратова има исход или победа или пораз. У овоме рату, који испод труле и гњиле коре привидног мира тутњи кроз нашу земљу, из овога рата само чудом, само необично јаком вољом оних људи који виде ту опасност, може да не дође до пораза. И то не до пролазног пораза, не до пораза иза кога ће опет можда да гране каква слобода. Не, иза тога пораза, господо моја, ако тај пораз наступи, онда заиста нарочито мрачне и замрачене изгледају наде наше будућности. Јер порази које смо имали у прошлости — узмимо највећи, Косовску битку, — били су под другим околностима. Пет стотина година владао је туђин, туђа раса, туђа вера, туђа крв, туђ језик нашим народом. Али под том владом, под владом тадашње државе било је ипак слободе. Сачувај нас Бо-

же од савременог ропства. Савремено ропство не оставља ни душу слободном. Савремено ропство мења све, узима и дете из колевке и од њега прави по своје типу човека и грађанина. И зато велим, зато што је то тако, зато овај данашњи изглед овог потмулог а сасвим поузданог рата, који бесни кроз нашу земљу, тај изглед на ту будућност, јесте истину врло замрачен.

Тешки и мучни изгледи су пред нама.

Ви ме, госпође и господо, пријатељи и другови, још не разумете. Још моја мисао коју вам излажем није довољно јасна пред вама. Ја видим по вашим лицима да се упињете да је схватите, али вам још није схватљива. Узмимо дом, узмимо породицу, погледајмо без пристрасности, погледајмо са жељом да кажемо истину. Погледајмо односе у породици; пођимо одатле, па да завршимо са круном друштвеном, са државом, са највећом организацијом. Редом ћемо од породице до државе прегледати све њих, па ћете се уверити да је наслов „данашњи рат“ врло оправдан.

Узмимо, велим, породицу. Погледајмо какви су тамо односи. Бесни ли тамо рат? Ја велим: бесни, господо моја, бесни још какав рат. Отворите велике новине, погледајте шта оне пишу и видећете наслове. Ти наслови су тако језиви као извештаји са бојног поља: Син убио оца, свекрва убила снају, јетрва убила јетрву, девер убио снају, снаја убила девера. То су свакодневне појаве у нашем друштву, свакодневне појаве у хелији друштвеној — у породици — која се разболела. Да би тело могло бити здраво, хелије морају бити здраве. Основне јединице биолошке на којима се тело заснива морају бити здраве. А хелија друштвена — породица — је оболела, тешко оболела. Отац пренебрегава дужности према жени и према деци. Из њега бије само једна жеља, он хоће да своје интересе, своје прохтеве задовољи. Не тиче га се ништа друго. Мајка, чуварка огњишта, шта она ради? О, знам ја за оне честите и светле примере, где заиста као весталка мајка чува светињу огњишта, где мајка чува предцом и ауторитет једног посрнулог оца. Али, нажалост, таквих примера има све мање. Напротив, други примери су све чешћи. Непрестано пред наше очи излазе примери у којима жене не гледају ништа друго него да и оне задовоље своје посебне интересе, своје посебне прохтеве. А, реците ви мени, госпође и господо моја, у једној породици, у којој се не чује реч дужност, у којој се чује само реч право, интерес, прохтев, каква деца, какав подмладак, какве пове снаге могу да избију из тако тешко заражене и оболеле хелије.

Ако се запитамо, (а многи од вас, који су дошли да чују политичко предавање, а сад слушају ово, тако и мисле) да ли

и ово спада у политику, одговарамо: још како спада, госпо- до моја, и то у ону праву, велику политику која управља др- жавном и народном судбином, ону за коју се ми боримо, ону коју ми проповедамо. То питање још како спада. То је пи- тање још како политичко. То је питање оно од чијег реше- ња само можемо очекивати здраву будућност земље, а овако можемо да се надамо само будућности која потпуно замра- чава све наше видике.

Озбиљно се наднесите над породицу. Ја вам кажем, го- сподо, немојте сматрати да су ово што износим само пато- лошке, случајне промене у нашем народном организму. Ја вам говорим о овоме зато што сам се претходно нагнуо као пажљив посматрач над нашим народним животом и видео да примери које вам овде летимице у свој својој драстич- ности износим, да ти примери постају све чешћи и да су пред- узроци који доводе до експлозија. Постају скоро правило. Мало има случајева да нађемо светле ћелије, ћелије које зраче снагом, породичне ћелије из којих се можемо надати да ће доћи нови људи који су пред собом гледали пример под- ношења заједничких терета оца и мајке, примере самопре- горења, примере у којима је непрестано било подвлачена, и не речма само, но животима целим, дужност а не право. На- жалост таквих је примера све мање и мање, а напротив све више оних других. И зато кажем, ево вам прво оправдање за наслов „Данашњи рат“, јер то прво оправдање каже да су у самој ћелији друштвеној, у породици, настали такви од- носи да свака страна говори само о свом праву, а не гово- ри о својој дужности, не говори о испуњењу великих функ- ција због којих је ту, него говори само о своме праву, о сво- ме интересу, о своме прохтеву. Ту је на овај начин показа- но не само да су ти односи постали затровани, но показано је и нешто друго, господо моја, показано је да тај рат има и своје мотиве и своје рањене и своје мртве и своју пустош као што сваки рат за собом оставља.

Мени се пре 15 дана у суду у коме сам адвокат десило ово: звали су ме код истражног судије и предали су ми за пола сата 3 оптужнице у којима по једној син одговара за убиство оца, у другој свекрва за убиство снаје, у трећој јетрва за убиство јетрве. То су тако рећи само случајеви који су мени били приступачни по мојој функцији друштвеној и законској. Само мени отворене су три ране страшне, ругоб- не, гнусне, гнојаве. Имам ли ја право после тога кад Вас упозоравам на ту опасност, имам ли право после тога када вам говорим да су ту, у основној друштвеној ћелији, постали затровани односи и кад кажем да је настало право ратно стање? Али, ако је рат захватио ту друштвену основну ћели-

ју, — породицу — немојте мислити да се је рат на томе могао зауставити. Рат је створио, тај подземни рат, који туњи кроз нашу земљу, рат је створио не један фронт него стотине и хиљаде фронта.

Узмимо један много већи, један много шири поглед. Погледајмо односе између села и града. Погледајмо да ли између села и града нису завладали ратни односи. А ја кажем, господо моја, између села и града владају ратни односи, још како владају ратни односи. Село, схваћено не само као привредна функција, но схваћено и као социјална појава, село је данас у ратном односу према граду. Између себе и града види јаз, ров непријатељски, који га одваја од града. Оно у граду види непријатеља, оно у граду види капуташа, оно у граду види пијавицу, оно у граду види експлоататора. Ето, какви су данас односи између села и града. Ако сељак и дође у град, он при уласку у град мора да направи пригодну мину, пригодан изглед лица. У основи својој, у души својој, он улази у један мал те не непријатељски логор. Искуство које је он таложио и које су таложили његови суседи и пријатељи у селу такво је, да он замишља када пође за град, да је пут до града и улазак у град постављен замкама и да он треба добро да пази где стаје његова нога. И, иза сваке те замке, у прикрајку, стоји понеко, који у његовом схватању претставља град, и ако он не пази на ту замку, немам ће га привући и он ће одједном бити опљачкан и урочен.

Госпође и господо, сурово звоне ове моје речи, сасвим сурово, ја признајем, али вас уверавам да су ме дуго искуство и посматрања животних односа између села и града навела на овај закључак. А како и не би. Није случајна, већ напротив разлог за дубоко размишљање, чињеница, да село себе сматра народом, а град не сматра народом. Град сматра неком врстом израсли на народном телу. Кад сељак каже народ, то значи сељака, у тај појам не долази град. Град је као израст нека на народном телу. Није то случајно, господо моја, то је једна чињеница, која мора да нас дубоко замисли.

У прво време, када сам први пут ушао међу свет сељачки, ја сам се осетио дубоко увређеним, када сам у његовој речи када он каже народ, а ја видим да он мисли само на село, а мене искључује из појма народ, у прво време, велим, ја сам се осетио дубоко увређеним, дубоко, истински увређеним. Протестовао сам. Говорио сам: а што ја нисам народ, што ја нисам члан народа, него само ви који носите опанке? А тада би ми људи одговорили: па ... јесте, и ти си. Али то је била, осетио сам, само концесија, али није ишло

из његовог уверења. У његовом уверењу народ — то је сељак, а ми други, ми смо тај израст на његовом телу.

Е, господо моја, та чињеница сама собом требало би дубоко да замисли све оне, који размишљају о народном животу. Како је могло да дође до тога да народ, који није ни мало глуп, чије су интелектуалне снаге, бистрина, окретност, врло познате, како је могло да дође до тога да тај народ тако подели друштво које говори истим језиком, које је углавном истог порекла, које живи на истој земљи, како је могло да дође до тога да народ учини такву омашку, по нашем мишљењу, и да себе сматра народом, а нас сматра придодатком народном телу савише или мање сумњивим функцијама. Ја сам о томе много размишљао и дошао сам до овога закључка: сељак је реалиста. То је стваран човек, он живи у стварности, сав је у стварности, сав је земља, сав је у органској природи и он посматра односе не један дан, но кроз читав низ времена. Он таложу своје утиске, па се на крају крајева, као резултанта целог тога претресања и таложења у његовој души појавила мисао: народ, — то сам ја, који сам остао веран својој земљи и који живим овде у природи, који сам неук, који сам често пута у беди, а ово друго, то није народ.

А како је дошло до тога да се код њега појави такво мишљење? Опет кажем: таложењем реалних утисака које смо му ми пружили. Ако је дошао пред власт, он је осетио једну вишу хијерархију не само по томе што је власт. Он је осетио пред собом људе који су се потпуно одвојили од њега. Разуме он потпуно у својој реалности, да онај који врши власт, мора да располаже снагом, мора да располаже моћи, мора да располаже специјалним изгледом. То он разуме. По томе он не би одвајао народ и искључио нас остале из појма народа, већ по другом нечем. Он је осетио кад дође пред власт, да је дочекан са зловољом или са равнодушношћу или са леношћу или са несавесношћу. Редак је случај где је он добио другачије утиске, где је био обасјан љубављу, где је био дочекан са разумевањем. Ти ретки утисци у таложењу, покрај оних других, они су му спречавали да одмах донесе свој суд, али га нису могли спречити да донесе овакав свој дефинитивни суд. А ако је реч о оном другом делу градске интелигенције, која не врши власт, а која чини осетан део градског staleжа слободних професија, привредних кругова, да ли је бар он ту осетио, да ли је он бар ту имао прилике да прими утисак да ти синови народни, поставши чланови великих staleжа, слободних професија и осталих привредних staleжа, нису раскинули везе са њим. Не. Уистину, у појединим случајевима, исто онако као што се дешавало и дешава

кад дође пред власт, буде обасјан љубављу и дочекан са разумевањем, дешава му се да и код лекара, да и код инжињера, да и код трговца, па и код адвоката ваљда буде дочекан са љубављу и примљен са разумевањем. Али то су узгредни утисци, а главни утисак који је он добио, то је овај: он је подлога на којој се ови други пењу, он је извор за приходе за угодан живот оних који су се школовали и васпитали, и који су се благодарећи времену, издигли изнад њега. Тако полако он је дошао до уверења: народ то смо ми остали који смо остали овамо, а ово, ово су израсли у народном телу.

Али, господо моја, да ли ово оправдава да се и то назове „ратом“, а ја кажем „рат“ и понављам то и хоћу да вам овде укажем на примере. То није само амбис, јаз између села и града. Не, господо моја, то је процес који је већ давно завршен. Данас то није само психичко статички однос села који се оцртава само као потпуно страно држање према граду. Данас је то стварно окупљање, стварна мобилизација, стваран ратни однос села према граду (одобравање). Ја ћу да вам наведем неколико примера и намерно нећу да наводим примере из западних крајева наше државе. Даћу вам примере одавде из централног дела наше државе, баш из овога краја о коме говорим, из Србије, навешћу примере, па ћете видети да ли имам право, што говорим о данашњем рату или имају право они који сматрају да је то тврђење претерано.

Ту скоро, летос, на једној лицитацији око Чачка, продаје се за порез пар волова, великих, крупних, угодних волова. Лицитација је дошла до 500 динара — 500 динара пар волова. Ово ми је причао човек који по својим уверењима припада крајњој комунистичкој левици. У толико је то сведочанство драгоцене. У тренутку када је орган власти хтео да каже „први и други и трећи пут 500 динара пар волова“, из гомиле се чуо глас: „Побоју човече, зар 500 динара такви волови“. А на то сопственик волова ухвати за парожњак и повика: „Не дам волове, моји су волови“. На ово купац: „Моји су волови, ја сам дао 500 динара“ и ухвати за парожњак али у тај мах сто штапова се спусти на његову главу. Када су органи власти хтели да интервенишу, разјарена гомила као талас бацила се тако да су се сви разбегли. Човек који ми то прича вели: „И ја сам побегао. И ја сам побегао и страх ме ухватио од таласа, од беса, од рушења, јер ја сам комуниста, али не могу да трпим анархију. И побегао сам и гледам на пијаци кола, а у колима неке вреће и на врећама седи мајка. Гомила хвата ступце и три ступца ухватила. Попадале вреће, а син њен од 15 година држи, кола а

она вели: „сине не дај, сине, хоћу да се срушим, а син каже: „нека мајко, да почнемо да се боримо“.

У Малој Крсни, у моме округу, порезник дошао да врши егзекуцију, па потерао човеку краву за дужну порезу. Молили људи и молили порезника да остави краву говорећи: „сутра ћемо донети новац“. И порезник се смиловао и наредио егзекутору да остави краву, али егзекутор вели: „то се мене ништа не тиче, ја водим краву“. Нико из села неће да потера краву, нико. Онда егзекутор потера краву сам. Али крава навикла увече да се враћа кући, па неће да иде, већ се врати сама. Онда он бесан нападне на сељаке, удара кмета што му неда човека да потера стоку. А кмет се правда са њим на вратима. У томе тренутку гомила притисне са свих страна и младић један, синовац тога кмета, искочи и вели: „Што ми удари стрица?“ Егзекутор, који у тај мах држи револвер, опали и убије младића. На то се гомила баци на оног несретног егзекутора и тако га је измесица, да органи власти када су дошли на лице места, видели су пред собом једну безбличну масу. Он је ипак остао жив и здрав, ослобођен и враћен патраг на своје место, а враћен му је и револвер којим је дело извршио.

Оно што хоћу да вам кажем овом приликом, то је факат који се видео на суду. Цело село се залегло да не каже кривца. Долазили људи пред суд. То је село за које шеф пореске управе каже: „Чудим се, шта је Малој Крсни, јер то је уредно село, то је поштено мало село, шта одједном би Малој Крсни!“

А Мала Крсна се заверила, па долази пред суд. „Шта си видео?“ — „Ништа, казао је сваки, ја нисам никога познао“. Очигледно лажно полажу заклетву, а то су иначе честити људи, али неће да одаду. Цело се село договорило да обрађује њиве ових који су у апсу. А железничар, пошто се десило ово на железничкој станици, железничар сведочи. Интересантни су односи села према ономе који сведочи истину. Они му кажу: „сведочиш, лепо је теби, ти си на државним јаслима“.

Али узмимо трећи пример. Ту има манастир Туман, а у њему око двадесет калуђера. Руси. Живе уистину правим испосничким и калуђерским животом. У томе манастиру не може да се види ништа од оног што се обично прича о манастирима. Дошао неки Енглеиз из Енглеске да пређе у православље и да се покаљуђери. Па уочи самог замонашења — то је било пре 20 дана — дошао владика и калуђери су скромно у њиховој трпезарији пошли да вечерају. Кад руља нападе, поруши све, калуђери се разбегли. Полупали прозоре, хелије, постеље, столице и пођоше да руше цркву и

манастир, а тада Рус калуђер дохвати пушку и стане пред врата цркве и каже: „Моју си софру просуо, зато ти нећу ништа, али ову Божју нећеш“. И тада тек она руља, више савладана оним јуначким гестом, који је онај побожни Божји човек пружио, него застрашена, врати се натраг.

Да ли сада налазите да имам право што говорим о рату који бесни? Да ли сада разумете кад кажем „данашњи рат?“ Сматрате ли ви да је рат само онда, када вам запрши око главе? Осећате ли ви да ја имам право када говорим о великом јазу друштвеном, породичном, о стотини хиљада фронтова створених у нашој земљи?

Да пођемо даље. Погледајте скупштину нашу (у дворани настаје смех, а затим бурно одобравање). Многи кажу није то слика народног живота. Изненадиће вас када кажем, то је најжалост права слика народног живота. И ако су они тамо по чему народно претставништво по томе су поуздано. Немојте се ни смејати ни тапшати. Жалосно је све то и ја бих волео када бих могао да Вас побудим на друге манифестације, него на пљескање. Читам у једном великом француском недељном листу. Пише неки Француз одавде из Београда и покушава да да анализу наших политичких прилика. Мучи се човек да у четири ступца каже, да представи слику Французима, да знају како се код нас политичке прилике развијају. Па шта утврђује? Вели: не видим никакву идеју. Видим да неко данас буде изабран на једном програму, а сутра претрчи на други. Видим да га данас бирају једни, а сутра други, чим су једни људи против њега он претумба, на другу страну. Видим да влада буде изабрана на једном програму, после падне на истом програму, или остане на другом програму, — једном речи, о овој земљи коју волим, не знам шта да Вам кажем. Има тако мало чврстог, тако завршава Француз, да ме је страх да Вам то кажем.

То исто што видите, да ли видите ви какву мисао тамо, да ли видите какав проблем, неко начело око кога се бију струје? Постоји само рат против човека у коме неко данас нађе савезника у Јанку, а сутра у Марку, да обори Јанка да би он дошао на његово место.

Да не говоримо о сликама које се виде на врху нашег друштвеног и народног живота. Да не говоримо више о томе.

Довољно је још да вам нагласим да није искључено ни то из опште заједнице, да свуда видимо стотине малих фронтова, да се сваки човек претвара у циљ који се бори редом час овде, час онде, час у заједници са овим час у заједници. Ето такве су данас црте главне, такву данас слику пружа наш народни живот. Нисам нашао другу реч да назовем ову појаву. Да вам кажем хаос, мало је, јер није хаос. Хаос је са-

мо последица ратног стања и зато сам морао да употребим реч; „данашњи рат“.

Увек ће ми остати у животу, госпође и господо, другови и пријатељи, слика коју сам 5/18 септембра 1916 године посматрао са једне стене са положаја Кочобеја, један период Кајмакчаланске битке. Цео тај догађај посматрао сам уистину, као на филму. Између положаја, на коме сам био, и Кајмакчалана била је велика дубока увала. Фактички, ми смо били два положаја: Кочобеј и Кајмакчалан. Видео сам тренутак када су после бомбардовања војници из првога батаљона петог пешадијског пука излетели из својих ровова. Видео сам како су слали у позадину заробљене. Али у једном тренутку сам видео и ово: наши избијају на врх Кајмакчалана. То су уистину била врата за земљу. Ми смо очима и догледима посматрали гранични камен. Ми смо били људи без отаџбине. И ја сам гледао тренутак када наши прилазе и пролазе и заузимају врх Кајмакчалана а одмах затим сам видео: војници једанаестог бугарског пука, не могући да беже северном падином, која је врло стрма, беже на запад и на исток у ону котлину између Кочобеја и Кајмакчалана која је гола и непокривена, тако да се цела види. Не види се да их води ма каква мисао, види се само једна гомила људи која корача и пође час на једну страну, час се врати на другу страну. Хтели би да побегну али немају могућности. Осећају се разна струјања кроз ту гомилу која се колеба и удара као море о брегове час о једну час о другу страну. Али, одмах затим, видео сам једну другу сцену: крајњи редови те гомиле почињу да се уређују. Једна пуна и крупна фигура, коју посматрам кроз двоглед, наилази међу њих. Шта им он каже не знам и не чујем. Да ли је, његова заповест, говор или само нека реч, — не знам — али где он прође, ту од гомиле постаје војска. Види се једна воља која одједанпут ону устрашену и раздрузгану гомилу уједињује и она мало-пређашња гомила, оно стадо, постала је војска и та војска се баца на незаштићено десно крило наших трупа које су избиле горе на врх и разуме се наши беже. И тако сам за 20 минута пред својим очима видео тренутак, када су наши били заузели понова један мали крајичак — неколико квадратних метара наше територије, тренутак када су противници побегли и постали гомила и тренутак када је једна магична воља учинила, да од стада постану људи, да од гомиле постане војска.

Ја морам да вам кажем, осетио сам чудновато узбуђење Срцем и душом, био сам на страни оних који су отели онај крај наше територије, али нисам ни једног тренутка могао да осетим мржњу према ономе човеку који је успео силом

своје појаве и силом своје воље да раздрузгано стадо, да људе који су престали да имају облик човека, уједини, уреди и врати натраг. Велико и дубоко поштовање сам осетио за ону појаву и ма колико да ми је било жао што другови моји нису успели били да одрже што су отели, нисам могао као човек да не осетим огромно узбуђење, пред лепотом, пред величином, пред снагом, која ми се у једном тако узбудљивом тренутку тако рељефно открила.

Зашто вам причам, господо моја, ово? Говорим вам зато што ми данас лично на онај тренутак када је посада једанаестог бугарског пука напустила своје положаје и побегла у ону котлину. Нема заједничке мисли којој ми служимо, нема наше заједничке воље која нас прожима. Ми смо раздрузгани, ми смо раздробљени, ми смо неповезани, атомизирани, расцепкани, ми претстављамо сваки за себе једну вољу, ми претстављамо сваки за себе један фронт. Господо моја, та ми је појава открила један велики друштвени закон. Ако су људи у друштву, ако су људи у заједници, онда мора да се осети једна заједничка воља, мора да се осети једна заједничка свест. Нема ли тога, онда сваки себе осети слободним да ради по својој вољи. Нема ли једне велике воље која загрева наша срца, која окупља, удружује и уједињује наше воље, онда сваки од нас сматра да је слободан да ради шта хоће и онда настаје онај напред описани рат свих против свакога. Јер оно што сам до сада изнео није ништа друго него рат свих против свакога. То је индивидуалистичка филозофија спроведена у пракси. Једна филозофска мисао може у теорији изгледати и привлачна али када се у пракси проведе, онда се тек добива њена права вредност.

Рат који сам описао последица је једне, ако хоћете, филозофске мисли удружених индивидуализама. Тај индивидуализам проглашује сваког појединца за мерило вредности. Он му каже: ти си ту, све остало можда не постоји, али ти, ти сигурно постојиш. Не знам ја да ли је други гладан, али ти си сигурно гладан, ~~на~~ задовољи своју глад. Тај индивидуализам практички спроведен, изгледа онако као што сам га оточио оцртао. Он доводи до ратног стања, он разгибава, разједињава породицу која је тако тесно, ако хоћете, крвљу и духовним везама повезана. Он чини да човек заборави на своје достојанство и обавезе и кад је у питању мајка. А како ће деца? Хоће ли она знати нешто друго, него оно што пред собом виде. Он чини да се варош и село деле. Он чини да постоје тако огромни јазови између сталеза и социјалне појаве као што су село и град, борбе између класа. Он чини да ви данас имате онакву скупштину као што је

имате. Он чини, једном речи, да завлада оно стање које сви тако тешко осећамо.

А како ће то престати? Мора престати. Ми нисмо ништа друго него радници на томе, да то престане и то може престати само тада, ако се успе да завлада један осећај, једна воља, који ће успети да убризгају народу вољу за заједнички рад.

Господо моја, нема живота без одушевљења. Чама није живот, чама није услов за живот. Цвет не би цветао да га неко одушевљење не гони да цвета. Мислите да људи могу да живе без одушевљења, да народ може да живи без одушевљења? Не може. А ми данас живимо у чами и чамотињи а од одушевљења нема ни трага. Ми, када се појављују почеци разарања, почеци разорног беса, ми би хтели баш од тога разорног беснила, баш од тога арчења народних снага и народне имовине да спасемо наш народ и да му кажемо: није тај пут који ти се први у твојем беснилу појавио, прави пут. Тај пут може да задовољи твоју освету, тај може исто тако да те одведе у потпуну пропаст. Зато није то пут, није то излаз.

Господо моја, треба још једном да подвучем ову мисао коју сам отио само додирнуо. Немојте ми замерити ако је понављам. Она је камен темељац свих друштвених, па и државних наука, како хоћете. Та мисао је ова. У једној заједници, у једном друштву, ако недостаје једна заједничка воља, једна заједничка свест, ако једна мисао не постане својина сваког од нас или бар огромне већине од нас, онда није довољно што ми правно, није довољно што ми формално, није довољно што ми, ако хоћете, фактички живимо у једној заједници.

Човек је психичко биће и човек мора да осети психичку везу која га веже са онима које он зове својом сабраћом. Није довољно да говоримо један језик, није довољно да живимо на једној земљи, није довољно да нас иста правна веза уоквирује, па да кажемо: ми смо чланови једног народа. Није довољно то. Потребно је да се осети психичка веза, мисао, воља, осећање између чланова једне заједнице (одобравање).

Ако ја не осећам у души мојој, да ме веже једна заједничка мисао, једно заједничко осећање, једна заједничка воља са вама, онда сам ја у души својој слободан, онда ја могу и ако са вама седим у једној згради и живим у држави и говорим једним језиком, да радим што ја хоћу.

Ако ви не можете у једном друштву да нађете једну заједничку вољу, једну заједничку мисао, једно заједничко осећање за све нас, онда ви мене разрешавате свих обаве-

за да се заиста осетим чланом те заједнице, онда сам ја слободан да тражим своју мисао, да тражим своју вољу да тражим своје осећање и да се сав залажем да то испуним. А када се ја тако осетим слободним и ви се осетите слободним, па ја моју, ви вашу мисао, а снај његову мисао спроди, онда смо ми огласили један другоме рат (повици: Тако је и дуготрајно одобравање). Јер, ако ви желите што више сласти, слободно је и мени да желим што више сласти, ако ви хоћете што више власти, и овај други има право, да жели што више власти, ако је вама стало до ваше части, и мени може да буде стало до моје части и онда ћемо се сукобити. Онда ће настати потмули рат у коме ће бити и мртвих и рањених, а у коме мора поуздано бити пустоши.

Господо моја, па каква то мора да је мисао која ће да подјарми наше индивидуалне мисли, какво то осећање мора да буде која ће надвладати наша индивидуална осећања, каква та воља мора бити која ће подвластити нашу индивидуалну вољу? Та воља, то осећање, та мисао, то мора да буде нека друга воља, нека друга мисао, неко друго осећање, него оне које су владале или покушале да владају. Говорило се откад је завладао тај филозофски правац који је уродио у пракси тако рђавим плодовима, тај индивидуализам, говорило се: јединка, појединац, група, класа, сталож, свака за себе, то су мерила вредности. Има неких формалних оквира који се зову закони у којима смо принуђени да живимо и вештина је поштених људи у томе да тако задовољавају своју индивидуалну вољу, осећаје и мисли да се при томе не огреше о оне формалне оквире, законе или ако се огреше, да не буду ухваћени. То је мисао општа, то је једина општа мисао данас и та једина општа мисао данас је у ствари испала разорни елеменат друштвени.

Ми полазимо од друге једне мисли. Ми смо као народ, солидарни. Ми смо повезани солидарношћу, тесном заједницом интереса. Ми кажемо: народ један, то је као једно огромно стабло. То стабло има на себи разне делове који врше разне функције. Има делова на томе стаблу који живе у земљи, лишени светлости дана, лишени додира са ваздухом, бар у ономе обиљу које гране, надземни делови, имају. Не може стабло, не може држава да буде без тих који су у земљи, али нека знају и они над земљом да и они не могу бити без оних доле. Има стабла, и има грана, и лишћа и цветова и плодова. Све има на једном дрвету и у једном народу има свега тога. И то је све повезано таквом једном заједницом судбоносних интереса да није могуће открити један део а да средина при томе не осети, ако не одмах а оно врло брзо. Зато нигде лепшег примера не можете виде-

ти него у појединим паланкама у унутрашњости, колико је истицита та прича, тај глас, та истина о великој солидарности. Има паланака у унутрашњости које су цветале некада у време зеленаштва. Околина им је била подлога на којој су оне вршиле своју бездушну експлоатацију, а данас те паланке чаме и умиру. Опустиле су и осиротиле. Зашто? Зато што су повредиле велики закон солидарности. Осиротиле су и оштетиле околину у којој су живеле. Мислило се: то ће довека трајати. Показало се да то није. Сада се дубоко и тешко осећа баш у тим паланкама криза, где се је тако радило и где се тако живело. Баш у тим паланкама се осећа најбоље колико је уистибу цело народно тело солидарно, сви делови један са другим и како није могуће на рачун других делова народних живети, а ако се живи, тиме се вређа један закон друштвени, биолошки, ако хоћете, и тај закон носи у себи одмазду за злочин кад тад, а релативно врло брзо показала се на делу казна за злочин.

Неки мисле да та слика о солидарности ових делова народног тела, та слика коју нам пружа један храст, да се та слика може употребити само као упоређење, само као помоћно средство у објашњењу, али да она фактички адвокатно потпуно не одговара. Може бити. Нећемо улазити у те финесе. Нека вам послужи само као слика, ја сам задовољан, нека вам помогне да разумете ову мисао да су у једном великом народном делу ови делови тоги дела тесно повезани један за други и да није могуће вређати, тешко вређати битне интересе једнога дела, а да се то после, можда са интересом, не врати не само онима који су вређали, већ и оним деловима који су то пасивно посматрали.

Код нас данас има једна мисао која је, овако, како да кажем, у извесном смислу популарна, лако пријања за свет. Кажу, постоје класе, постоје народне класе. Те класе, чланови тих класа су солидарни. А није истина да постоји солидарност између разних класа, господо моја, право је чудо како је та мисао могла да се одржи до сада и да добива још и данас приврженика, право и велико чудо. Одмах ће вам бити јасно зашто то тако кажем. То би значило, ако би узели ону нашу ранију слику, имамо шуму и у тој шуми дрво, једно, два, три, педесет, стотину дрвета и тако даље, да су солидарни између себе: сво корење у шуми, сва стабла у шуми, све грање у шуми, све цвеће између себе. Па господо моја, таква се мисао не може одржати. Није истина да постоји солидарност корена у једном дрвету и корена у другом дрвету, није истина. Често пута, када су једна до друге жиле и жилице у једном дрвету, посвађају се око поделе интересних сфера са жилама и жилицама у другом дрвету. Нису.

дакле, поједини делови дрвета између себе солидарни са другим сличним деловима у шуми. И, ако сада ту слику пренесемо на наше људске прилике, онда ћете видети да није истина да је класа у једном народу солидарна са класом из другог народа. Ево вам један пример врло речит.

Летос, на иницијативу конфедерације рада у Паризу, која иначе сва почива на оваквим класним схватањима, са-стали су се први пут од револуције француске на овамо претставници радника у бранши кожа и обуће са претставницима послодаваца у истој грани, да већају о заједничким интересима због конкуренције немачке и чешке робе. Видите како је теорија солидарности међународних класа у пракси одмах демантована баш од претставника оних који иначе у теорији стоје на томе—гледишту, јер су због великог притицања на француско тржиште коже и обуће из Немачке и Чехословачке, француске творнице кожа и обућа почеле да се затварају, а радници услед тога почели су да остају без хлеба. И радници француски поздравили су ову замисао и осетили су истину да су они као радничка класа солидарни не са чешким и немачким радницима, него да су они солидарни са интересима онога дела француског народа који је заинтересован у истој групи привредне производње.

Исто то у ствари се ради и овде. Замислите кад неко повиче „сељаци свих земаља, уједините се“ и „радници свих земаља, уједините се“, па то је исто као кад би неко повикао: „сво корење из шуме, уједини се, сва стабла из шуме, уједините се, све грање, уједини се“. А док је живо и здраво не може се ујединити. Кад га човек посече, онда може као гомила мртвог грања, мртвих стабала да се уједини за ватру. Али док је живо, док врши своју природну функцију, не може да се уједини. Везано је солидарношћу интереса за своје стабло, за своје лишће, за своје цвеће. (Бурно одобравање)

Ето господо моја и госпође, пријатељи и другови, ето та мисао мора да завлада код нас, ето та мисао мора да постане владајућа мисао. Она једино и јесте у стању да направи у нашим редовима који данас личе, кажем, на стадо, личе на ускомешано стадо у паничном страху, она једино може да направи ред као оно у битци на Кајмакчалану, јер мисао једна може да направи ред међу људима. Ја не верујем да у оног јуначког бугарског официра који је направио ред у ономе стаду које је бежало из битке, ја не верујем да је у њега била нека физичка снага, ја не верујем чак да је на његовом челу писала тако моћна одлучност да је само својом појавом био у стању да направи реда у неред, али он је сам собом претстављао једну мисао и зато што је ту ми-

сао претстављао ваљда је и без речи успео да направи ред у нереду.

Тако и код нас, господо моја и пријатељи, мора мисао једна као кроз препород неки да завлада у редовима нашим да нас од досадашње равнодушности продрма, да из стида и срама осетимо неминован нагонски, неизбежан покрет ради судбине државе и народа. Мора до тога да дође. То је онај други излаз о коме смо вам ми прошли пут овде говорили. Мора да дође до тога излаза, то је несумњиво. Он је прави излаз. За први излаз, рекосмо прошли пут, раде и време и прилике, раде и влада и скупштина (одобравање) раде и они који вичу „живео међународни фронт слободе“ као и они који ништа не чине да друга мисао завлада у народу. (Одобравање). А за ову другу мисао мали број људи ради, али није број, пријатељи моји, оно што пресуђује у догађајима. Није бројно воља, но мисао, но осећај. То ствара нарочиту снагу и та снага врло често не извире из броја, често је носи један човек — у битци на Кајмакчалану један човек, у другој каквој прилици једна група у трећој прилици две, три групе уједињене у једну мисао. Главно је ово: на тим органским теразијама, при којима су милиони гласова равни нули, јер не претстављају никакву органску снагу, на тим органским теразијама, које су јако чудновате и за које ми и не можемо да кажемо шта чини да теразије претегну у једном правцу, на тим чудноватим теразијама број, као што сам вам и оточици наводио примере, ништа не чини или није бар пресудан. Пресудни су други, морално психолошки фактори.

Ми ову мисао проповедамо, распостиремо и сејемо широм целог народа. Тај наш посао спор је и лаган. Није суђено, није одређено да семе одмах клија, нити је суђено, нити одређено да свако семе донесе плод. И многе речи отишле су у ветар, а многе су речи одбијене као од хладне стене. Али има много прилика где је топла мисао нашла топлу душу, топло срце, пожртвовну вољу која је примила и прихватила и пуна снаге набујала, има много примера и ми данас са поносом можемо да кажемо — данас је од прилике годину дана како смо кренули активно у овоме правцу да радимо — са поносом можемо да кажемо: волели би да видимо други неки покрет, другу неку мисао, која за годину дана о своме круху и руху, без властитих сретстава без власти (бурно одобравање) може да покаже овакав резултат какав смо ми показали.

Драги пријатељи моји, ја сам при крају. Завршићу. Али ово није последња реч, ово није последње предавање које овде у Београду држим. Надам се да ћу идућег месеца одржати четврто предавање на коме ће мисао у другом облику

бити, и под другом светлошћу бити изложена. Надам се да тада неће бити мање слушалаца, него што вас данас има и надам се још нешто више да ћу међу слушаоцима бити више правих бораца, него што их данас има. Уверен сам у то.

На завршетку морам да кажем једну реч као одговор на ехо који ми је једног дана добачен. Речено ми је: ви стојите на органском гледишту. Проповедате солидарност свих делова једнога народа у томе народу. Сматрате да то може бити изведено само тако, ако једна мисао буде завладала целокупним народним и друштвеним и политичким животом, а нарочито сматрате да ће то бити остварено ако државна власт буде велику а не малу, органску а не ситну и партизанску политику спроводила. Даље сматрате да та велика органска политика мора да има своје оруђе. То оруђе, то су народни сталежи, — то ми је речено и добачено. Морам да признам, имате право кад кажете: не могу ту велику политику остварити диктатуре по томе што су пролазне, ни трустови мозгова, јер су упућени на малу политику, ни бирократија, јер није по природи својој ни позвана да такву политику сама иницира, ако је као орган државни и позвана да је спроводи по туђој иницијативи. Али ви пренебрегавате једну категорију, ви пренебрегавате класе. Шта о њима кажете? Зар класа не може да буде оруђе за спровођење велике политике?

Што се ми на класе не осврћемо? Класа није органски појам, класа је механистички појам. Он зависи од тога колико ко има имовине, а имати иметак, имовину то је ствар случаја и у животу човек може бити данас у једној а сутра у другој класи. Зато је то механистички, а не органски, нестална социјална но пролазна привредна категорија, а ми у нашој органској филозофији не можемо да се ослоњимо ни на шта друго него на оно што из живота извире. Зато смо узели сталеж. Зато не можемо у класе, а ви кажете да узмемо класе за оруђе у производњи велике политике. Да вам одмах одговорим.

Јесте ли ви за диктатуру кад хоћете класе? Власт класе значи владавину диктатуре. Ви проповедате велике фронтове слободе, а овамо хоћете да нам потурите диктатуру, а тако популарно изгледа власт путем класе. Не. Не можемо. Ми што кажемо иза тога цели стојимо. Не говоримо пола мисли, а пола да кријемо, не говоримо пола речи, а пола да гутамо, него кажемо реч јасно и гласно и иза сваке речи чврсто стојимо. Нисмо за диктатуру и то зато што је сматрамо пролазном у животу једног народа, а нама треба стално оруђе које ће стално ту бити, помоћу кога ће стално моћи да се обавља велика народна политика. А ви док грмите против фашизма, против диктатуре, стварно хоћете, да је наметнете

само другим путем, привидним путем, под маском. Не, то не дамо.

Зато морам да кажем што нисам поменуо класе у на-брајању разних оруђа која би могла да дођу у обзир при из-вођењу велике политике. То није случајно, то је намерно. Ми смо на првом месту набројали диктатуру и казали смо да смо против ње као сталног система, а владавина класе није ни-шта друго него владавина једне од најгорих диктатура какве се могу замислити.

